

2010

pÿ œ μ Ä ± ¾ Í ‘ ½ ± Ä ¿ » ® Â ° ± ¹ ” Í ã · Â :
 pÿ ´ ¹ À » É ¼ ± Ä ¹ ⁰ ¿ ⁻ À Á ¿ ã ± ½ ± Ä ¿ » ¹ ã
 pÿ š Å À Á ¹ ± ⁰ ® Â ” · ¼ ¿ ⁰ Á ± Ä ⁻ ± Â ° ± ¹ ·
 pÿ μ » » · ½ ¹ ⁰ ® μ ¾ É Ä μ Á ¹ ⁰ ® À ¿ » ¹ Ä ¹ ⁰

Klapisis, Antonis

pÿ ™ ½ ã ã ¹ Ä ¿ Í Ä ¿ ” · ¼ ¿ ⁰ Á ± Ä ⁻ ± Â š É ½ ã ã ± ½ Ä ⁻ ½ ¿ Â š ± Á ± ¼ ± ½ » ® Â (™ ” š š)

<http://hdl.handle.net/11728/10995>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

Μεταξύ Ανατολής και Δύσης: οι διπλωματικοί προσανατολισμοί της Κυπριακής Δημοκρατίας και η ελληνική εξωτερική πολιτική (1960-1965)

Αντώνης Κλάψης

Για την ελληνική εξωτερική πολιτική, η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας, η οποία έλαβε επίσημο χαρακτήρα τα μεσάνυχτα της 15ης προς 16η Αυγούστου 1960, αποτελούσε ταυτόχρονα την ολοκλήρωση ενός κεφαλαίου και την απαρχή ενός νέου. Το ενδιαφέρον της ελληνικής διπλωματίας μετατοπιζόταν πλέον από το πεδίο της αναζήτησης λύσης του Κυπριακού ζητήματος, σε εκείνο της παροχής υποστήριξης προς το νεοσύστατο κράτος, το οποίο πραγματοποιούσε τα παρθενικά του βήματα στο διεθνές στερέωμα. Σε αυτό το πλαίσιο, ήταν απόλυτα φυσικό η Αθήνα να ενδιαφέρεται ζωηρά για τον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της Λευκωσίας, δεδομένου ότι αυτός ήταν βέβαιο ότι θα προσδιόριζε τη διεθνή θέση της Κυπριακής Δημοκρατίας, επηρεάζοντας κατ'επίκταση κάθε πιθανή μελλοντική συζήτηση για το ενδεχόμενο κατάληξης

στη λύση που οι Συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου είχαν αποκλείσει: την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Η αντίληψη της Αθήνας σχετικά με την ενδεδειγμένη πορεία που όφειλε να ακολουθηθεί η κυπριακή εξωτερική πολιτική αποτυπώθηκε εύγλωττα στις παραιτήσεις του Κωνσταντίνου Καραμανλή προς τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, ήδη από την επαύριον του συμβιβασμού της Ζυρίχης και του Λονδίνου, ώστε η Κύπρος να ακολουθούσε στο εξής διπλωματική πορεία ευθυγραμμισμένη με εκείνη της Ελλάδας.¹ Η στρατηγική που εισηγούνταν ο Καραμανλής συνεπαγόταν αναπόφευκτα το φιλοδυτικό προσανατολισμό της Κύπρου και την οργανική ένταξή της στο δυτικό κόσμο. Με αυτό τον τρόπο, ο Έλληνας πρωθυπουργός πίστευε ότι θα μπορούσαν σταδιακά να δημιουργηθούν οι κατάλληλες προϋποθέσεις, έτσι ώστε ο απώτερος στόχος της Ένωσης να καθίστατο κάποια στιγμή εφικτός.

Ο τελευταίος Βρετανός κυβερνήτης της Κύπρου σερ Χιου Φουτ υπογράφει τα κείμενα των Συνθηκών με τις οποίες η Κύπρος αποκτά την ανεξαρτησία της, λίγο μετά τα μεσάνυχτα της 15ης προς 16η Αυγούστου 1960. Παρακολουθούν ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος και ο Τουρκοκύπριος ηγέτης Φαζίλ Κιουτσούκ.

Σύμφωνα με την άποψη του Καραμανλή, η εναρμόνιση των διπλωματικών προσανατολισμών της Κύπρου με εκείνους της Ελλάδας θα προωθούσε την οριστική διευθέτηση του Κυπριακού, μέσω της υιοθέτησης της ενωτικής λύσης, καθώς θα συνέβαλλε αποφασιστικά στην εμπέδωση και διεθνώς της πεποίθησης «ότι η Κύπρος είναι Ελλάς». Ταυτόχρονα, θα συνέτεινε στη σταδιακή άμβλυνση των τουρκικών επιφυλάξεων, καθώς θα έπειθε τόσο την Άγκυρα, όσο και τους δυτικούς συμμάχους, ότι μία ελληνική Κύπρος ήταν προτιμότερη από μία ανεξάρτητη Κύπρο, η οποία υπήρχε πάντοτε ο κίνδυνος να καθίστατο ευεπίφορη στην κομμουνιστική επιρροή.²

Η σταθερή προσήλωση του Καραμανλή στην ανάγκη να ακολουθηθεί η Κυπριακή Δημοκρατία φιλοδυτική πολιτική είχε αποτυπωθεί στη «συμφωνία κυρίων», που είχε υπογράψει στις 11 Φεβρουαρίου 1959 στη Ζυρίχη με τον Τούρκο ομόλογο του Αντνάν Μεντερές, και η οποία προέβλεπε ότι τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία θα υποστήριζαν την είσοδο της Κύπρου στο ΝΑΤΟ. Η συμφωνία Καραμανλή – Μεντερές, βέβαια, δεν επέβαλλε την ένταξη της υπό ίδρυση ακόμα Κυπριακής Δημοκρατίας στην ατλαντική συμμαχία· αποτελούσε, ωστόσο, απτή απόδειξη του ενδιαφέροντος της Αθήνας για το δυτικό-στροφο προσανατολισμό της Λευκωσίας. Η «συμφωνία κυρίων» εξάλλου,

μολλοντί μυστική, είχε κοινοποιηθεί στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, ο οποίος μάλιστα είχε προκαταβολικά ταχθεί υπέρ της συμμετοχής της Κύπρου στο NATO ως απολύτως συμφέρουσα.³

Ο φιλοδυτικός προσανατολισμός της Κυπριακής Δημοκρατίας ανταποκρινόταν και στις επιθυμίες των Η.Π.Α., οι οποίες, όπως ήταν αναμενόμενο, αντιτίθεντο σθεναρά στο ενδεχόμενο η Λευκωσία είτε να εντασσόταν στη σοβιετική σφαίρα επιρροής, είτε να έρεπε προς την ουδετερότητα.⁴ Οι στρατιωτικοί ιθύνοντες στην Ουάσινγκτον, ωστόσο, δεν αντιμετώπιζαν ευνοϊκά το ενδεχόμενο της εισδοχής της Κύπρου στους κόλπους της ατλαντικής συμμαχίας, διατυπώνοντας επιφυλάξεις τόσο για τη στρατηγική σημασία του νησιού, όσο και για το κατά πόσον ήταν εύκολη η προάσπιση του σε πολεμικές συνθήκες. Την ίδια στιγμή, την αντίθεσή τους στην ένταξη της Κύπρου στο NATO εξέφραζαν και οι Βρετανοί, οι οποίοι επιθυμούσαν διακαώς να διατηρήσουν τις βάσεις που διέθεταν στο νησί εκτός του πολυμερούς νατοϊκού ελέγχου, αλλά και μικρότερα κράτη-μέλη της συμμαχίας που θεωρούσαν ότι η Κύπρος δεν θα συνέβαλε θετικά στην κοινή άμυνα.⁵

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το ενδεχόμενο της ενσωμάτωσης της Κυπριακής Δημοκρατίας στο NATO απομακρυνόταν, καθώς προσέκρουε σε εμπόδια που ήταν δύσκολο να ξεπερασθούν. Έτσι, το αρχικό –έστω και διστακτικό– ενδιαφέρον του Αρχιεπι-

σκόπου Μακαρίου για την ένταξη της Κύπρου στη δυτική συμμαχία έμεινε χωρίς ανταπόκριση από αμερικανικής πλευράς,⁶ συμβάλλοντας σε ένα βαθμό στο γενικότερο αναπροσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της Λευκωσίας. Ήδη από το 1961, η κυπριακή ηγεσία επέλεξε τη συστράτευση του νεοσύστατου κράτους με το Κίνημα των Αδεσμεύτων, αναιρώντας με αυτό τον τρόπο στην πράξη την εισήγηση του Καραμανλή για το συντονισμό της εξωτερικής πολιτικής της Λευκωσίας με εκείνη της Αθήνας. Αναζητώντας μία εναλλακτική στρατηγική για την οργανική ενσωμάτωση της Κύπρου στο δυτικό κόσμο, η κυβέρνηση Καραμανλή προέτρεψε το 1962 τη Λευκωσία να επιδιώξει τη σύναψη Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΟΚ,⁷ όπως ακριβώς δηλαδή είχε πράξει η Ελλάδα ένα χρόνο νωρίτερα. Η προτροπή της Αθήνας εντασσόταν ασφαλώς στο πλαίσιο της εκτίμησης σχετικά με την αναγκαιότητα του συντονισμού της εξωτερικής πολιτικής της Κύπρου με εκείνη της Ελλάδας. Και σε αυτή την περίπτωση, ωστόσο, οι παραινήσεις της ελληνικής κυβέρνησης αποδείχθηκε ότι δεν αρκούσαν προκειμένου να πείσουν την κυπριακή ηγεσία να ακολουθήσει σαφώς δυτικόφιλη πολιτική. Η Κυπριακή Δημοκρατία υπέβαλε μεν στις 10 Δεκεμβρίου 1962 αίτηση Σύνδεσης με την ΕΟΚ, στις αρχές όμως του επόμενου έτους η κυπριακή αίτηση αποσύρθηκε.⁸

Ο τρόπος με τον οποίο η Λευκωσία αντιμετώπισε την προοπτική σύναψης

Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΟΚ υπογράμμιζε τη διαφορετική στρατηγική αντίληψη της κυπριακής ηγεσίας σε σχέση με εκείνη της Αθήνας. Η Κύπρος δεν εξέλαβε τη σύνδεση με την ΕΟΚ ως μία επιλογή στρατηγικού χαρακτήρα, η οποία θα συνέτεινε στην οργανική ενσωμάτωση του νεοπαγούς κράτους στο δυτικό κόσμο,⁹ όπως επιθυμούσε η ελληνική κυβέρνηση. Στην πραγματικότητα, το ενδιαφέρον της Λευκωσίας για την επίτευξη της σύνδεσης παρέμεινε ζωηρό για όσο διάστημα διήρκεσε η προοπτική ένταξης της Μεγάλης Βρετανίας στην ΕΟΚ. Με δεδομένους τους στενούς οικονομικούς δεσμούς της Κύπρου με τη βρετανική αγορά, η οποία απορροφούσε –και μάλιστα, λόγω της συμμετοχής της Κυπριακής Δημοκρατίας στη βρετανική Κοινοπολιτεία, χωρίς δασμούς– περίπου το 50% του συνόλου των κυπριακών εξαγωγών, το κύριο μέλημα της Λευκωσίας ήταν να μην υποστεί οικονομικές απώλειες.¹⁰ Έτσι, όταν το βέτο της Γαλλίας απέτρεψε την εισδοχή της Μεγάλης Βρετανίας στην ΕΟΚ, η κυπριακή κυβέρνηση εγκατέλειψε την ιδέα της σύσφιγξης των δεσμών της Κύπρου με την Κοινότητα.

Τόσο στην περίπτωση της ένταξης στο ΝΑΤΟ, όσο και σε εκείνη της σύνδεσης με την ΕΟΚ, η κυπριακή ηγεσία φάνηκε απρόθυμη να ακολουθήσει τις προτροπές του Καραμανλή για την ανάγκη διπλωματικής στοίχισης της Λευκωσίας με την Αθήνα. Αντίθετα, κάτω από την επίδραση της διεθνούς συγκυρίας και αναζητώντας ερείσμα-

τα εκτός του δυτικού κόσμου, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επέλεξε την ενεργή συμμετοχή της Κύπρου στο Κίνημα των Αδεσμεύτων. Από αυτή την άποψη, επομένως, ο διπλωματικός προσανατολισμός της Κυπριακής Δημοκρατίας παρέκκλινε σαφώς της πορείας που είχε εισηγηθεί ο Καραμανλής, η οποία συνεπαγόταν την υιοθέτηση μιας σαφώς δυτικοφιλής εξωτερικής πολιτικής από την πλευρά της Κύπρου.

Οι έγκαιρες εισηγήσεις του Καραμανλή για την ανάγκη συντονισμού της κυπριακής εξωτερικής πολιτικής με εκείνη της Ελλάδας και οργανικής ένταξης της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας στο δυτικό κόσμο, με απώτερο στόχο τη διευκόλυνση της Ένωσης, δεν λήφθηκαν σοβαρά υπ' όψιν από τον Μακάριο

Η συμπαράτηση της Λευκωσίας με τους Αδέσμευτους αντιμετωπιζόταν με επιφυλακτικότητα από την Αθήνα. Πεισισμένοι ότι η ένταξη της Κύπρου στο δυτικό συνασπισμό, σε συνδυασμό με την ομαλή εφαρμογή του πλέγματος των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου, ήταν δυνατόν να δημιουργήσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για τη μακροπρόθεσμη εφαρμογή της ενωτικής λύσης, ο Καραμανλής ήταν φυσικό να εμφανίζεται απογοητευμένος από τις επιλο-

γές της κυπριακής ηγεσίας: «Δυστυχώς», σημείωνε ο Μακεδόνας πολιτικός στις 2 Μαρτίου 1964, έχοντας πλέον αποσυρθεί από την ενεργό πολιτική, «ο Μακάριος ηκολούθησεν εντελώς αντίθετον πολιτικήν. Αντί να ευθυγραμμισθή με τας Αθήνας, ηκολούθησεν πολιτικήν αδέσμευτον, πράγμα το οποίον και την περαιτέρω ευνοϊκὴν εξέλιξιν του Κυπριακού εδυσχέρανε, ἀλλὰ και εις την Ἑλλάδα εδημιούργησε προβλήματα σοβαρά».¹¹

Ο Καραμανλῆς επέμενε μὲν ἐπὶ τῆς ὀρθότητος των εισηγήσεων του, δὲν ἦταν ὁμῶς διατεθειμένος να ἐπιβάλλει τις ἀπόψεις του στην κυπριακὴ κυβέρνηση. Ἀπορρίπτοντας την ἰδέα ὅτι ἡ Αθήνα ὀφείλει να λειτουργεῖ ὡς ἐθνικὸ κέντρο, στο ὁποῖο ἡ Λευκωσία ἦταν υποχρεωμένη κάθε φορὰ να πειθαρχεῖ, ο Καραμανλῆς και οἱ ἄμεσοι συνεργάτες του, μὲ πρῶτο τον ὑπουργὸ Εξωτερικῶν τῆς περιόδου 1956-1963, Ευάγγελο Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, υποστήριζαν σταθερὰ ὅτι ἡ Κυπριακὴ Δημοκρατία, ὡς πλήρως ανεξάρτητη κρατικὴ οντότητα, εἶχε την εὐθύνη χάραξης τῆς ἐξωτερικῆς τῆς πολιτικῆς: ἡ Αθήνα, μὲ ἄλλα ἰδία, συμβούληε τὴ Λευκωσία, χωρὶς ὁμῶς να αξιώνει οἱ παραινήσεις τῆς να γίνονται αὐτόματα ἀποδεκτές ἀπὸ την κυπριακὴ ηγεσία.¹²

Ἡ τακτικὴ αὐτὴ ἐμελε να μεταβληθεῖ ριζικὰ, ὅταν, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπικράτησης τῆς Ἑνωσης Κέντρου στις ἐκλογές τῆς 16ης Φεβρουαρίου 1964, τὴν πρωθυπουργία στην Ἑλλάδα ἀνέλαβε ο Γεώργιος Παπαν-

δρέου. Ἀποστασιοποιούμενος ἀπὸ τὴ θεωρία των «δύο ανεξάρτητων κρατῶν» που εἶχε προσδιορίσει τὴ στρατηγικὴ τῆς κυβέρνησης Καραμανλῆ, ο Παπανδρέου εισηγήθηκε τὴν ἐφαρμογὴ του δόγματος του «ἐθνικὸ κέντρο», βάσει του ὁποῖου ἡ Αθήνα διέθετε τὴν ἀδιαμφισβήτητη πρωτοκαθεδρία στο χεῖρισμό του Κυπριακού: «Ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐνότητος του Ἑλληνισμοῦ και τῆς ἐπιυξημένης εὐθύνης των Ἀθηνῶν, ὡς κέντρου του Ἑλληνισμοῦ», υπογράμμισε μὲ ἐμφαση ο Ἑλληνας πρωθυπουργὸς σε ἐπιστολὴ που ἀπηύθυνε στις 25 Φεβρουαρίου 1964 πρὸς τον Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο, «ἐπιθυμῶ να ἐκδηλώσω τὴν ζῆλόν μου ἐπιθυμίαν ὅπως συντελεσθῇ μεταξύ ἡμῶν πλήρης και συνεχῆς ἐπαφὴ, συνεννόησις και ἐναρμόνισις ἀποψέων».¹³

Ἡ διατύπωση τῆς δόγματος του «ἐθνικὸ κέντρο» ἀπὸ τον Παπανδρέου, πέραν ἀσφαλῶς τῆς ἀποτύπωσης των ἀντιλήψεων του Ἑλληνα πρωθυπουργοῦ, ὑπῆρξε ἄμεσα συνηφασμένη μὲ τὴν πορεία που εἶχε ἀκολουθήσει τὸ Κυπριακὸ τὸὺς ἀμέσως προηγούμενους μῆνες. Ἡ πρωτοβουλία που ἀνέλαβε στα τέλη Νοεμβρίου του 1963 ο Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος, χωρὶς προηγούμενη συνεννόηση μὲ τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνηση, να θέσει ἐπίσημα ἐπὶ τάπητος ζήτημα ἀναθεώρησης συγκεκριμένων διατάξεων του κυπριακοῦ Συντάγματος, εἶχε ὀδηγήσει στο ξέσπασμα αἱματηρῶν διακοινοτικῶν ταραχῶν στην Κύπρο, στην ουσιαστικὴ κατάρρευση τῆς συνταγματικῆς τάξης στο νησί και

Η έκρηξη νέων συγκρούσεων στην Κύπρο, τα Χριστούγεννα του 1963 και οι απειλές της Τουρκίας για στρατιωτική επέμβαση εγκαινίασαν μία νέα περίοδο έντασης τόσο στην Κύπρο, όσο και στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Στη φωτογραφία ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επιθεωρεί θέσεις της Εθνικής Φρουράς στην περιοχή του Αγίου Ιλαρίωνα.

στη σταδιακή περιχαράκωση σημαντικού αριθμού Τουρκοκυπρίων σε θύλακες μη ελεγχόμενους από την κυπριακή κυβέρνηση, δημιουργώντας ταυτόχρονα τριβές στις σχέσεις Λευκωσίας και Αθήνας. Η δημόσια εξάλληλου έκκληση που απηύθυνε ο Μακάριος τον Ιανουάριο του 1964 για την εξασφάλιση σοβιετικής υποστήριξης¹⁴ επέτεινε την ανησυχία στους ιθύνοντες ελληναδικούς κύκλους, οι οποίοι αντιδρούσαν στο ενδεχόμενο διπλωματικής σύμπλευσης της Λευκωσίας με τη Μόσχα.

Η πλήρης αντίθεση της ελληνικής κυβέρνησης στα ανοίγματα του Μακαρίου προς τη Σοβιετική Ένωση είχε διατυπωθεί, με έμμεσο αλλά σαφή τρόπο, από τον Σοφοκλή Βενιζέλο, Αντι-

πρόεδρο και υπουργό Εξωτερικών της κυβέρνησης Παπανδρέου που παρέμεινε στην εξουσία από τις 8 Νοεμβρίου έως τις 31 Δεκεμβρίου 1963. Σε επιστολή που απηύθυνε προς τον Μακάριο στις 29 Δεκεμβρίου 1963, ο Βενιζέλος κατηγορούσε τον Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας ότι όχι μόνο έθετε την Αθήνα προ τετελεσμένων γεγονότων, αλλά επιπλέον ότι είχε επαφές με κυβερνήσεις με τις οποίες δεν συνεργάζονταν πολιτικά η Ελλάδα,¹⁵ υπονοώντας προφανώς τη Μόσχα.

Η διατύπωση, επομένως, του δόγματός του «εθνικού κέντρου» αποτελούσε, εκτός των άλλων, μία σαφή προσπάθεια χαλιναγώγησης των διπλωματικών πρωτοβουλιών του Μα-

καρίου, αρκετές από τις οποίες δεν συμβαδίζουν με τις επιθυμίες της ελληνικής κυβέρνησης. Το ενδεχόμενο σταδιακής διορίσθησης της Κύπρου προς τη σοβιετική επιρροή προκάλεσε ανησυχία στην Αθήνα, αλλά ταυτόχρονα και στην Ουάσινγκτον. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο Παπανδρέου θα επιχειρούσε να χρησιμοποιήσει το φόβο που δημιουργούσε στην κυβέρνηση των Η.Π.Α. η προοπτική μετατροπής της Κύπρου σε «Κούβα της Μεσογείου», προκειμένου να εκμαιεύσει την αμερικανική υποστήριξη σε μία λύση του Κυπριακού που θα κατέειπε στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Σε αντίθεση με τη στρατηγική του Καραμανλή, ο Παπανδρέου δεν επιδίωκε την ενσωμάτωση της Κύπρου στους δυτικούς θεσμούς ως μέσο για τη μακροπρόθεσμη επίτευξη της ένωσης με την Ελλάδα, αλλά προσπαθούσε να εκμεταλλευθεί την ανησυχία που δημιουργούσε στις Η.Π.Α. ο αδέσμευτος και εν δυνάμει φιλοσοβιετικός χαρακτήρας της εξωτερικής πολιτικής του Μακαρίου, προκειμένου να προωθήσει την άμεση ενωτική λύση. Στις συνομιλίες που είχε τον Ιούνιο του 1964 στην Ουάσινγκτον με τον Πρόεδρο των Η.Π.Α. Λίντον Τζόνσον και με άλλους Αμερικανούς κυβερνητικούς ιθύνοντες, ο Παπανδρέου υποστήριξε ότι μόνο η ένωση θα απέτρεπε διά παντός τον κίνδυνο ελληνoturκικής ρήξης, προσφέροντας ταυτόχρονα το πρόσθετο πλεονέκτημα της «νατοποίησης» της Κύπρου και επομένως της αποφυγής

του κινδύνου «σοβιετοποίησης» της Μεγαλονήσου. «Την Ένωση», τόνιζε ο Παπανδρέου, «απαιτεί το συμφέρον ουχί της Ελλάδος αλλά του ελευθέρου κόσμου. Διότι σημαίνει νατοποίησης της Κύπρου. [...] Το Κυπριακό υπήρξε πρόβλημα μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Τώρα έγινε πρόβλημα μεταξύ των δύο Κόσμων. Εις ποίον εκ των δύο θα ανήκει η Κύπρος; Μέχρι στιγμής ημπίδισα τον Μακάριον να λάβη όπλα παρά της Σοβιετικής Ενώσεως. Του είπον ότι, εάν πράξη τούτο, οι δρόμοι μας θα χωρίσουν. Μέχρι σήμερα ηδυνήθηνα να το πράξω. Εφόσον όμως συνεχίζεται η απειλή [εισβολής της Τουρκίας στην Κύπρο], το έργο μου καθίσταται δυσχερέστερον».¹⁶

Το δίλημμα που έθετε ο Παπανδρέου, «νατοποίηση ή Κούβα», αποτελούσε προφανώς μία συνειδητή προσπάθεια αν όχι εξασφάλισης της υποστήριξης της Ουάσινγκτον στην ενωτική λύση που ο ίδιος είχε κατά νου, τουλάχιστον όμως ενεργότερης αμερικανικής ανάμειξης στη διαδικασία επίλυσης του Κυπριακού. Πράγματι, η ανάληψη πρωτοβουλιών από την αμερικανική πλευρά θα λάβει συγκεκριμένη μορφή μέσω της μεσοδυτικής αποστολής του πρώην υπουργού Εξωτερικών των Η.Π.Α., Ντην Άτσεσον: ο τελευταίος υπέβαλε το καλοκαίρι του 1964 δύο διαδοχικά σχέδια, τα οποία συνηγορούσαν υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, υπό τον όρο της παραχώρησης τμήματος του νησιού ως στρατιωτικής βάσης στην Τουρκία, είτε κατά κυ-

ριαρχία είτε υπό ενοικίαση. Η θετική, ωστόσο, ανταπόκριση της ελληνικής κυβέρνησης στη δεύτερη εκδοχή του σχεδίου δεν κατέστη δυνατόν να οδηγήσει στην αποδοχή των προτάσεων του Άτσεσον, καθώς η Αθήνα, υπό την πίεση της κατηγορηματικής απόρριψης του σχεδίου από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, υπαναχώρησε από την αρχική της θέση.¹⁷

Η άρνηση του Μακαρίου να συνηγορήσει υπέρ της λύσης που υποδείκνυε ο Άτσεσον δεν ήταν ασφαλώς άσχετη από το γεγονός ότι, στο διάστημα που εκδηλώνονταν η αμερικανική μεσολαβητική πρωτοβουλία και συγκεκριμένα κατά την κρίση της Μανσούρας τον Αύγουστο του 1964, ο Πρόεδρος της Κύπρου είχε –χωρίς προηγουμένως να συνεννοηθεί με την Αθήνα– εξασφαλίσει δηλώνωση της Μόσχας σχετικά με την παροχή σοβιετικής βοήθειας, με σκοπό την προάσπιση της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Και τούτο παρά τις επανειλημμένες εκδηλώσεις διαφωνίας της Αθήνας, η οποία τόνιζε ότι η στήριξη στη Σοβιετική Ένωση θα οδηγούσε σε στρατηγικά αδιέξοδα: η Ελλάδα, με άλλα λόγια, σε περίπτωση τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, κινδύνευε να βρεθεί πολεμικά αντιμέτωπη με τη σύμμαχό της στο ΝΑΤΟ Τουρκία, έχοντας ως συμπαράστατη τη Σοβιετική Ένωση, την ηγέτιδα δηλαδή δύναμη του ανατολικού συνασπισμού.¹⁸ Ενθαρρυσμένος από τη σοβιετική «εγγύηση», ο Μακάριος δεν ήταν διατεθειμένος να προβεί σε

οποιαδήποτε παραχώρηση, υποστηρίζοντας ότι τα ανταλλάγματα που το σχέδιο Άτσεσον προέβλεπε να δοθούν στην Τουρκία ήταν υπερβολικά και οδηγούσαν σε μία έμμεση μορφή διχοτόμησης της Κύπρου.

Σε αντίθεση με τη στρατηγική του Καραμανλή, ο Παπανδρέου δεν επιδίωκε την ενσωμάτωση της Κύπρου στους δυτικούς θεσμούς ως μέσο για τη μακροπρόθεσμη επίτευξη της ένωσης, αλλά προσπαθούσε να εκμεταλλευθεί την ανησυχία που δημιουργούσε στις Η.Π.Α. ο αδέσμευτος και εν δυνάμει φιλοσοβιετικός χαρακτήρας της εξωτερικής πολιτικής του Μακαρίου, προκειμένου να προωθήσει την άμεση ενωτική λύση

Σε κάθε περίπτωση, ο ιδίotypος μήνας του μέλιτος μεταξύ Μακαρίου και Μόσχας θα δεχόταν ισχυρό πλήγμα στα τέλη του 1964 και κυρίως στις αρχές του 1965, με αφορμή δηλώσεις του υπουργού Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης, Αντρέι Γκρομίκο, με τις οποίες ο τελευταίος τασσόταν εμμέσως υπέρ της ομοσπονδιακής διάρθρωσης της Κυπριακής Δημοκρατίας, θέση που ανταποκρινόταν στις τουρκικές απαιτήσεις.¹⁹ Η αποδοκιμασία των δηλώσεων του Γκρομίκο τόσο από τον Παπανδρέου όσο

και από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο²⁰ ελάχιστα άλλαζε την ουσία της υπόθεσης: η Λευκωσία έτεινε να απολέσει τη σοβιετική υποστήριξη, στην οποία είχε στο αμέσως προηγούμενο διάστημα βασίσει σημαντικό τμήμα της διεθνούς της στρατηγικής. Για τη Μόσχα εκείνο που προείχε ήταν να αποτραπεί το ενδεχόμενο επέκτασης της επιρροής του NATO στην Κύπρο.²¹

Η ελληνική κυβέρνηση εμφανιζόταν εξαιρετικά ενοχλημένη από την έως τότε ακολουθούμενη κυπριακή πολιτική, τονίζοντας ότι η Αθήνα είχε προειδοποιήσει τη Λευκωσία για τους κινδύνους που συνεπαγόταν η στήριξη στη Μόσχα. «Η Ελληνική Κυβέρνησις», αναφερόταν χαρακτηριστικά σε σημείωμα που συγκεφαλαίωνε τα διαμειφθέντα σε σύσκεψη, η οποία πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 18 Ιανουαρίου 1965 με τη συμμετοχή του Παπανδρέου και των υπουργών Εξωτερικών, Σταύρου Κωστόπουλου και Εθνικής Αμύνης, Πέτρου Γαρουφαλιά, «ούτε θα επιτρέψη ούτε θα ανεχθή πρωτοβουλίας του Αρχιεπισκόπου αίτινες θα ηδύναντο να οδηγήσουν, είτε αμέσως είτε εμμέσως, εις πόλεμον. Εις περίπτωσιν τιαύτης πρωτοβουλίας του Αρχιεπισκόπου θα ακοηουθήσει άμεσος διαχωρισμός ευθυνών και ρήξις σχέσεων. Όσον αφορά τας άλλας πρωτοβουλίας, πολιτικής φύσεως, θα διευκρινίζονται εκάστοτε αι απόψεις και θα διαχωρίζονται αι ευθύνας. Αφορμήν εις την ανωτέρω διευκρίνισιν έδωσεν η διαπίστωσις της αποτυχίας

και των επιζημίων συνεπειών της πολιτικής του Αρχιεπισκόπου έναντι της Μόσχας. Την πολιτικήν ταύτην είχαν, ως γνωστόν, ακοηουθήσει ο Αρχιεπίσκοπος, παρά τας ρητάς και επανειλημμένας αντιρρήσεις της Ελληνικής Κυβερνήσεως».²²

Στην πραγματικότητα, η απόπειρα του Μακαρίου να επιζητήσει τη σοβιετική υποστήριξη, προκειμένου να διασφαλίσει την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας, όχι μόνο δεν είχε φέρει το ποθούμενο από τον ίδιο αποτέλεσμα, αλλά αντίθετα αφενός είχε εκθρέψει τη δυσαρέσκεια της Ουάσινγκτον και αφετέρου είχε διευρύνει το χάσμα ανάμεσα στη Λευκωσία και στην Αθήνα. Αντιληγμβανόμενη τις περιπλοκές που συνεπαγόταν ο διπλωματικός εναγκαλισμός του Μακαρίου με τη Μόσχα, η ελληνική κυβέρνηση δεν δίστασε να παρέμβει αποφασιστικά, προκειμένου να αποτρέψει τον εφοδιασμό της Κύπρου αρχικά με σοβιετικούς αντιαεροπορικούς πυραύλους και αργότερα με τσεχοσλοβακικά όπλα.²³ Ωστόσο, το όλο ζήτημα είχε ουσιαστικά επιβεβαιώσει την αδυναμία της Αθήνας να ελέγξει τις κινήσεις της Λευκωσίας,²⁴ καταδεικνύοντας την αναποτελεσματικότητα του δόγματος του «εθνικού κέντρου»: η προσπάθεια του Παπανδρέου να θέσει τις επιλογές της Λευκωσίας υπό τον έλεγχο της Αθήνας έπεσε στο κενό από τη στιγμή που ο Μακάριος αποδεχόταν μεν θεωρητικά το προβάδισμα της ελληνικής κυβέρνησης στο χειρισμό του Κυπριακού, στην πράξη

όμως ο ίδιος ασκούσε τη δική του –όχι πάντα συμβατή με την επίσημη ελληνική– πολιτική.

Σε τελική ανάλυση, η τακτική του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου να ακροβατεί διπλωματικά ανάμεσα στην Ανατολή και στη Δύση, προκειμένου να εξασφαλίσει τα μέγιστα δυνατά διαπραγματευτικά οφέλη, δεν συνάντησε την επιδοκιμασία καμίας από τις ελληνικές κυβερνήσεις της περιόδου 1960-1965. Σταθερά προσηλωμένη στη δυτική συμμαχία, η Αθήνα δεν μπορούσε παρά να απορρίπτει το ενδεχόμενο η Λευκωσία να ασκούσε αντιδυτική εξωτερική πολιτική. Από αυτή την άποψη, η επιλογή της συστράτευσης της Κύπρου με το Κίνημα των Αδεσμεύτων απέκλινε αισθητά από το διπλωματικό προσανατολισμό της Ελλάδας: οι έγκαιρες εισηγήσεις του Καραμανλή για την ανάγκη αφενός συντονισμού της κυπριακής εξωτερικής πολιτικής με εκείνη της Ελλάδας και αφετέρου οργανικής ένταξης της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας στο δυτικό κόσμο, με απώτερο στόχο τη διευκόλυνση της Ένωσης, δεν λήφθηκαν σοβαρά υπ’ όψιν από τον Μακάριο. Το ερώτημα εάν η αποδοχή των εισηγήσεων του Καραμανλή ως προς την ενδεδειγμένη πορεία της κυπριακής εξωτερικής πολιτικής θα είχε οδηγήσει σε μία ευνοϊκή για τα ελληνικά συμφέροντα λύση του Κυπριακού δεν είναι εύκολο να απαντηθεί με απόλυτη βεβαιότητα. Είναι, ωστόσο, πολύ πιθανό ότι η υιοθέτηση ανάλογων απόψεων από την πλευρά της

κυπριακής ηγεσίας θα είχε διευκολύνει τη μακροπρόθεσμη ομαλή διευθέτηση του Κυπριακού, προωθώντας ενδεχομένως και την ιδέα της ένωσης.

Η απόφαση του Προέδρου της Κύπρου να επιλέξει την οδό της σύμπραξης με τους Αδέσμευτους υπήρξε απότοκη της εκτίμησης ότι η –αριθμητικά ισχυρή και ποσοτικά ολοένα ενισχυόμενη– παρουσία των κρατών του Τρίτου Κόσμου στο διεθνές στερέωμα θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα κατοχύρωσης της κυπριακής ανεξαρτησίας: στην πράξη, ωστόσο, αποδείχθηκε ότι η σημασία της συμπαράστασης των Αδεσμεύτων ήταν περιορισμένη και εξαντλείτο σχεδόν αποκλειστικά στη διαμόρφωση ευνοϊκών για τη Λευκωσία πλειοψηφιών στα όργανα του Ο.Η.Ε. Αντίστοιχα, τα ανοίγματα προς τη Μόσχα εντάσσονταν στην προσπάθεια εξασφάλισης πρόσθετων διπλωματικών ερεισμάτων και εκμετάλλευσης της αντιπαλότητας των δύο υπερδυνάμεων: και σε αυτή την περίπτωση, όμως, τα αποτελέσματα υπήρξαν πενιχρά, ενώ η ακολουθούμενη τακτική έτεινε να περιπλέκει ακόμη περισσότερο την πορεία επίλυσης του Κυπριακού, καθώς του προσέδιδε διάσταση προβλήματος, του οποίου οι επιμέρους παράμετροι συνυφαίνονταν με τον ευρύτερο ψυχροπολεμικό ανταγωνισμό.

Η διαπίστωση της αμφιβόλου αποτελεσματικότητας διπλωματικής πορείας που ακολουθούσε η Λευκωσία αποτυπώθηκε εύγλωττα σε άρθρο

που δημοσίευσε στις 11 Απριλίου 1967 ο εκ των πρωτεργατών της ίδρυσης της Ε.Ο.Κ.Α. Σάββας Λοιζίδης. «Συνεχίζεται ακόμη», υπογράμμισε ο Λοιζίδης, «ο αφελής εναγκαλισμός των αμφιβόλου χρησιμότητας καλούμενων αδεσμεύτων κρατών και κρατιδίων, ενώ τουλάχιστον μετά την ομόφωνον απόφασιν του Συμβουλίου Ασφαλείας ανεμένετο ότι θα συνεταυτίζετο η κυπριακή εξωτερική πολιτική με την της Ελλάδος, ώστε να κατεβάλλοντο από κοινού έντονα προσπάθειαι προς τους φίλους και

συμμάχους της χώρας μας, διά την οριστικήν και δικαίαν λύσιν του Κυπριακού, ήτις εν εσχάτει αναλήσει εξυπηρετεί και τα ιδικά των συμφερόντα. Ατυχώς προς την κατεύθυνσιν αυτήν αφέθη ελεύθερον το πεδίον εις την Τουρκίαν».²⁵ Μόλις δέκα ημέρες μετά τη δημοσίευση του άρθρου, η επιβολή της δικτατορίας των συνταγματαρχών στην Ελλάδα έμελε να θέσει το Κυπριακό στην ολισθηρή πορεία, η οποία θα κατέληγε το καλοκαίρι του 1974 στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο. ▲

Σημειώσεις

- ¹ Καραμανλής προς Κανελλόπουλο, 2 Μαρτίου 1964, στο *Κωνσταντίνος Καραμανλής: αρχείο, γεγονότα, κείμενα*, τόμος 6, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αθήνα, 1992 (στο εξής: *Καραμανλής*), σελ. 125-127.
- ² Στο ίδιο.
- ³ Πρακτικό της σύσκεψης της 29ης Ιανουαρίου 1959, στο Παπαγεωργίου, Σπύρος, (επιμ.), *Τα κρίσιμα ντοκουμέντα του Κυπριακού, 1959-1967*, τόμος Α', εκδ. Λαδιάς, Αθήνα, 1983, σελ. 46.
- ⁴ Department of State, *Foreign Relations of the United States, 1958-1960*, volume X, part I, United States Government Printing Office, Washington, 1993.
- ⁵ Nicolet, Claude, *United States Policy towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, Bibliopolis, Mannheim, 2001, σελ. 160-163.
- ⁶ Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Στρατηγικές του Κυπριακού: η δεκαετία του 1950*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2005, σελ. 389.
- ⁷ Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Στα σύνορα των κόσμων: η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952-1967*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2008, σελ. 291.
- ⁸ Βασιλείου, Γιώργος, *Κύπρος – Ευρωπαϊκή Ένωση: από τα πρώτα βήματα μέχρι την ένταξη*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2004, σελ. 23-24.
- ⁹ Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού...*, σελ. 391.
- ¹⁰ Βασιλείου, ό.π., σελ. 23.
- ¹¹ Καραμανλής προς Κανελλόπουλο, 2 Μαρτίου 1964, στο *Καραμανλής*, σελ. 125-127.
- ¹² Διατυπώνοντας επιγραμματικά αυτή την αντίληψη, ο Αβέρωφ-Τσοίτσας σημείωνε σε επιστολή που απύθυνε στις 19 Απριλίου 1963 προς τον Αρχιεπίσκοπο Μα-

κάριο, στην οποία ανέλυε τις θέσεις της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με τον τρόπο χειρισμό του Κυπριακού: «Ειργάσθημεν για την ανεξαρτησίαν σας και επιθυμούμεν να την σεβώμεθα κατά τρόπον απόλυτον. Θα κάμετε ό,τι σεις νομίζετε καλόν. Εγώ ηθέλησα απλώς να γνωρίζετε τας σκέψεις μας», Αβέρωφ-Τοσίτσας προς Μακάριο, 19 Απριλίου 1963, στο Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ευάγγελος, *Ιστορία χαμένων ευκαιριών: Κυπριακό, 1950-1963*, τόμος Β', εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1981, σελ. 324-329.

¹³ Γ. Παπανδρέου προς Μακάριο, 25 Φεβρουαρίου 1964, στο Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 300-301. Πρβλ. Πετρίδης, Παύλος, (επιμ.), *Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το Κυπριακό ζήτημα (1954-1965): ντοκουμέντα*, Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Α. Παπανδρέου – University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1998, σελ. 288-290.

¹⁴ Χατζηβασιλείου, *Στα σύνορα των κόσμων...*, σελ. 316.

¹⁵ Βενιζέλος προς Μακάριο, 29 Δεκεμβρίου 1963, στο Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 285-286.

¹⁶ Για τα πρακτικά των συνομιλιών του Παπανδρέου με τον πρόεδρο Τζόνσον και άλλους Αμερικανούς ιθύνοντες τον Ιούνιο του 1964, βλ. Πετρίδης, ό.π., σελ. 233-270.

¹⁷ Βλ., διεξοδικότερα, Τζεργιάς, Παύλος Ν., *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τόμος Α', Γ' έκδοση, εκδ. Libro, Αθήνα, 1998, σελ. 590-603. Ριζάς, Σωτήρης, *Ένωση, διχοτόμηση, ανεξαρτησία: οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό, 1963-1967*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2000, σελ. 131-164. Παπαχελάς, Αλέξης, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας: ο αμερικανικός παράγων, 1947-1967*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1997, σελ. 125-137.

¹⁸ Χατζηβασιλείου, *Στα σύνορα των κόσμων...*, σελ. 406.

¹⁹ Βλ. *Το Βήμα*, 22 Ιανουαρίου 1965, σελ. 1 και 5, και *Ελευθερία*, 22 Ιανουαρίου 1965, σελ. 1 και 7.

²⁰ Βλ. *Το Βήμα*, 23 Ιανουαρίου 1965, σελ. 1 και 5, και *Ελευθερία*, 23 Ιανουαρίου 1965, σελ. 1 και 7.

²¹ Πρακτικά συνομιλίας των Γεωργίου Παπανδρέου και Σταύρου Κωστόπουλου με τον Νικολάι Κοριούκιν, 25 Ιανουαρίου 1965, στο Πετρίδης, ό.π., σελ. 313-316.

²² Σημείωμα σύσκεψης της 18ης Ιανουαρίου 1965, στο Πετρίδης, ό.π., σελ. 310-312.

²³ Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1945-1981*, τόμος Β', εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2001, σελ. 158.

²⁴ Χατζηβασιλείου, *Στα σύνορα των κόσμων...*, σελ. 417.

²⁵ Απόσπασμα άρθρου του Σάββα Λοϊζίδη στον αθηναϊκό Τύπο, στο *Καραμανλής*, σελ. 269.

.....
 Ο κ. Αντώνης Κλάφης είναι διδάκτωρ Διπλωματικής Ιστορίας και ειδικός επιστήμονας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.